

Euzkadi 1913-1937. **Euskara eta euskal atalaren garapena** **Lauaxetaren "azalbenak"**

Koordinatzailea: Miren BILLELABEITIA*

Esteban Urkiaga, Lauaxeta, idazlea (Laukiz 1905-Gasteiz 1937) *Euzkadi* egunkarian aritu zen kazetaritza lanean 1929 eta 1936 urte bitartean. Kolaboratzaile legez hasi 1929an, geroago *Euzkadi*-ko langile eta erredakzio lanari ekiteko eta azkenean 1931-1936 urte bitartean "Euskal-atala", euskal orriaren arduradun aritu zen. Ondoren *Euzkadi* egunkarian euskarak izan duen tokia, eta urteak aurrera joan ahala "Euskal atalak" izandako garapena, bilakaera eta testu kopuru zein gai aldetiko aldaketei gain ikusi bat ematea izango da azterketa honen helburua. Lauaxeta zuzendari izan zeneko garaiak toki berezia izango du lanean, eperik luzeena ez izan arren euskaraz testu gehien argitaratu zen aldia izan zelako. Bigarren atal batean, Lauaxetak idatzitako sail nagusia, "Azalbenak", aztertuko dugu, idazleak idatzitako kazetari testuen artean luzeen iraun eta segida gehien izan zuen saila izan baitzen. Horretarako *Euzkadi* egunkariko "Euskal atala" eta euskaraz argitaraturiko orriak eta artikulua bildu ditugu alde batetik. Eta bestetik 1982. urtean Jon Kortazarrek Labayru ikastegiaren "Sutondoa" sailean argitaraturiko *Azalpenak 1931-1935* bilduma, Agurtzane Mallonak 1986an Euskal Editoreen Elkartearen "Klasikoak" sailean kaleratutako *Azalpenak eta beste 1932* eta Marian Moreno, Arteako Abertzaletasunaren museoko artxibo zainari esker lortutako 1932ko beste 19 artikulua argitaratu gabeak erabili ditugu.

(*) *Egileak:* Aida Agirre, Ariadna Almeida, Iker Cayero, Jagoba Pires, Zuriñe Tellaèche. *Koordinatzailea:* Miren Billelabeitia

Euskara eta euskal atalaren garapena

Euzkadi egunkariaren lehen alea 1913ko otsailak 1ean kaleratu zen. Lehen orrialdearen ezker aldean euskaraz idatzitako zutabe bat, bakarra, ageri da "Au da gure eguna" izenburupean. Artikulutxo horretan egunkari euskaldun eta "euzkotarra" argitaratzeak duen garrantzia azaldu eta euskal kazetaritza abertzaleari ekiteko asmoa zehazten da. Zutabea irakurle euskaldunei eginiko deia ere bada bertako egunkari euskalduna eta euskarazko artikulua izango dituen aukera dezan inguruko eta munduko albisteez jabetzeko. Editorial baten indarrak ez badu ere egunkariaren asmoen adierazpen zuzena egiten da bertan.

Euzkadi egunkarian euskaraz argitaraturiko testu eta artikulua arduradun baten begiradapean izango dira. Lehen aldi batean Ebaristo Bustinza "Kirikiño" dugu euskarazko testuak aukeratu, zuzendu, egokitu eta idazten dituen 1913tik 1928ko irailaren 9ra arte. Ondoren Nikolas Ormaetxea "Orixe" aituko da jada "Euskal atala" bezala ezagutuko den orriaren arduradun, 1928ko urriaren 2tik 1931ko azaroaren 1era arte. Eta azkenez Esteban Urkiaga "Lauaxeta"-k hartuko du egunkariaren azken epean euskarazko testuen ardura 1931ko azaroaren 1etik 1936ko abuztuak 1era arte

a) Kirikiñoren garaia. 1913-1928

Euzkadiren lehen alea 1913ko otsailaren 1ean argitaratu ondoren, otsailak 2an "Izpar urtenenak" deituriko artikulua agertuko da eta 10etik aurrera eta astelehen guztietan, 5. orrian gehienetan "Astelehen ingoskija" sail edo atala. Sail honek orri erdia beteko du eta bertako alde handi bat abesti eta musikaz osatuko da, pentagrama eta guzti. (Herri kantak, tradizionalak, Aita Donostiak edo Jose Manterolak bildurikoak zein ereserki eta himnoak). Atalaren gainontzeko tartea artikulua laburrez eta ipuin edo bertsoz beteko da.

Badirudi garai honetan Ebaristo Bustinza "Kirikiño" arduratu zela euskaraz idatzitako artikuluez, baina berak zinatutako lehen artikulua ez da agertzen Uztailaren 7ra arte. Aldi honetan euskal idazle ezagunak hasten dira egunkarian kolaboratzaile lanetan, Jose Manuel Etxeitarak esaterako maiatzaren 20an kaleratzen du bere lehen artikulua. Beranduago Kepa Enbeitaren testu bat ere agertuko da 1917ko

otsailak 1ean eta "Jesusen Bihotzaren Deia" aldizkaritik hartutako Urruzuno-ren testua 1920ko ekainak 5ean.

Zazpi urte hauetan "Egunekua" zutabea argitaratzen da egunkariaren lehen orrian baina 1920ko urtarrilean desagertzen da ekainera arte, 1920ko uztailan berragertzeko.

1923ko apirilak 3an orri oso bat betetzen duen "Euzkel atala" izeneko saila ageri da eta "Egunekua" desagertu. Baina irailaren 14an sail berriak izena aldatuko du "Temas euskerikos" edo "Temas vascos" izenaz agertuz, eta ez da ia ezer argitaratuko euskaraz hiru urtetan zehar (Primo de Riveraren diktadurapeko zentsura dela eta) 1926ko uztailaren 26ra arte hain zuzen ere. Kirikiñok hala ere, jarraituko du egunkarian lanean eta euskarazko testutxo bakanen bat argitaratuko du baina oso noizean behin "Temas Vascos" sailean.

1926ko uztailaren 26an bada, berriz ere agertzen da "Euzkel atala" Kirikiñoren sinadurapean. Atalak jarraipena du ondorengo urteetan baina aldaketatxo batekin, 1928ko irailaren 4an lehen orrira aldatuko dute.

Bost egun beranduago, irailaren 9an Kirikiñok agur esango dio egunkariko lanari eta "Euzkel atalaren" zuzendaritzari eta bere jaioterriara, Mañarira erretiratuko da.

Garai honetan argitaratzen diren artikuluek herrietako jaien egunerokoa eta albistexoak kaleratzen dituzte eta iragarkiren bat, base-ritarrei zuzendurik batez ere, orturako haziak salduz. 1914.ean poesiak eta testu literarioak agertzen dira baina politika eta aktualitate gaiak gaztelaniaz dira. "Egunekua" zutabearen idatzitako zenbait editorial direla eta ikus daiteke arazoak izan zirela eta konfiantza gutxi jarri zuela irakurlegoak euskal egunkariaren proiektuan. Hori dirudi behintzat artikulugileek erakusten duten goibelatasunaz eta bere zutabeei darien kexa doinuagatik.

1915. urtean ageri da atzerriari buruzko lehen artikulua Egiptoko egoerari buruz. Garai honetan gaien sakontasuna eta testu kopurua zein luzaera handituz doa. Hala ere oso testu gutxi daude oraindik atalaren barnean. "Euzkel Ixenak" (Euskal Herriko herrietan jartzen diren euskal izenak direla eta) sailean aurki daitezke testu kopuru gehien. Interes gehien dituzten testuak, dudarik gabe, "Kirikiño"-k idatzitakoak dira. Baina beste komunitate, nazio zein estatuetan gertaturikoez oso gutxi idazten da.

1923-26 bitarteko etenaldiaren ondoren, 1927-28 urteetan munduan gertaturikoez kaleraturiko albisteak gaztelaniaz dira, bai politika zein ekonomia arloan. Euskarazko testuak herrietan gertatutakoaz baino ez. Iritzi artikulua narrazio testuekin tartekatzen dira, idazle-irakurle arteko hurbiltasun nabaria ekarriz. Hau ulertzeko garai hartako bizimoduaz jabetzea baino ez dugu eta "Herri eskolatu gabea" artikuluan agerienez, orduko testuak zailtasun gabekoak izan behar direla konturatu, denok ulertzeko modukoak. Aipatzekoa da euskarari eman nahi zaion garrantzia. "Orixe"-k idatzitako lehenengotariko artikulua batean argi adierazten du euskara ez dugula eguneroko zereginetarako soilik erabili behar. Azpimarratzekoa da baita ere idazleen artean dagoen elkar-komunikazioa, hau da; batek, komentariotxo bat egiten badio beste bati, honek erantzun egingo du sarritan elkarrizketaren tximista biztuz eta egunkaria eztabaidarako txoko bihurtuz.

Iragarkietan badago aldaketarik. 1915era arte euskaraz idatzitako batzuk nabarmentzen badira ere, aurrerantzean erdaraz idatzitakoak aurki daitezke gehiago. 1928 inguruan eduki aldaketa nabarmena ikus daiteke testuetan; iritzi geroago eta subjektiboagoak agertzen dira, batzuetan iraingarri ere gertatuz. Idazlea irakurleari hurbiltzen zaio artikuluetan, batez ere euskararen apologia egiteko asmoz. Honetan diharduen idazlerik esanguratsuena "Orixe" dugu.

1928ko irailaren hasierako egunetan idazle garrantzitsu eta euskal atalaren arduradun zen "Kirikiño"-ri agur egiteko zenbait artikulua ageri dira.

b) Orixeren garaia. 1928-1931

Kirikiñok egunkariko ardura utzi eta "Orixek" hartuko du haren lana 1928ko urriaren 2tik aurrera. Garai hau aurrekoaren jarraipena izango da eta testu eta artikuluek ere estilo, joera, gai eta izaera berdintsua izango dute. Ikus daitekeen aldaketa nabaria testu literarioen eta baita kolaboratzaile legez arituko diren idazleen ugalketa izango da.

Epe honetako azalpen kronologiko bat eginez gero, 1929ko otsailaren 7an Urkiaga izenpea duen testu bat dugu Kirikiñoren heriotza dela eta idazleari egin dakioken omenaldirik hoberena euskara erabiltzea dela esanez. Estepan Urkiaga "Lauaxeta" izan daiteke

agian artikulugilea. Egun bi beranduago beste zenbait idazleren artikulua agertzen dira Kirikiñoren oroimenez.

1929an aurreko atal edo sail berberekin jarraitzen da: "Euzkel atala" orriaren izenerako eta "Egunekua" zutabea bertan. Uztailaren 28an berriro argitaratzen da hiztegi bat faszikuluka eta apur bat beranduago, urriaren 11n nekazarien ardurei buruzko orri bat agertuko da "Página agrícola", eta bertan euskaraz idatzitako testu bat "Erron"-ek izenpetuta. Nekazaritzari buruzko orri-sail horrek geroago eta toki zabalagoa hartuko du, orri erdia hasieran eta osoa geroago. 1936ra arte mantenduko da eta bertan euskaraz idatzitako artikulua ere bai. Euskarazko artikulua hau euskarazko orria argitaratzen ez denean ere mantenduko da. Dena dela, saila ez da egunero argitaratuko, batzutan astero, eta denbora aurrera joan ahala astean bi edo hiru aldiz. Garai honetan "Euzkel atalak" ez du orri finkorik, 4.a, 5.a, 6.a edo 8.a izan daiteke. Irailak 10ean badirudi olerkiak argitaratzeko sail bati hasiera eman nahi zaiola; F. Arrese Beitia-ren olerki bat, "Etxebiko intxaurpetik", izango da lehena.

1930ko uztailaren 29-1931 urtarrilak 21 bitartean hiru sail izango dira euskarazko orrian. "Euzkel atala" izenburua desagertu eta bere ordean "Euzkadi" agertuko da antzinako ipuin eta pasadizoak bilduz. "Errijetatik"; herrietatik bidalitako albistexo eta oharrak, eta "Egunekua"; Euskadi, Espainia eta atzerriko albisteen aukeraketa laburtua argitaratzeko. Sail finko horietatik aparte bestelako testu, artikulua eta iragarkiak ere ageri dira, baina hauek dira nagusi. "Temas vascos" ere izango da baina gaztelaniaz idatzirik.

1931ko otsailak batean finkatu egingo da "Errijetatik" saila eta bertan agertuko dira orain arte sail berezi batean bildurik egon ez diren herrietako albiste, jai iragarki, kronika labur, pasadizo eta herrietako biztanle euskaltzaleek bidalitako testu laburtxoak. Sail hau hasi baino arinago "Egunekua" zutabearen bukaeran agertzen ziren batzuetan honelako testuak, baina toki finkorik gabe. Otsailaren 24an Lauaxetaren artikulua bat ageri da, ez lehenengoa, baina bai "Azalbenak" izenburua duen lehena. Hilabete beranduago, martxoaren 21ean "Azalpenak" finkatu egingo da eta hortik aurrera ea egunero argitaratuko da.

1931ko ekainetik aurrera ez dira ia euskarazko testuak agertuko eta batzutan murrizketa hori dela eta "Egunekua" eta "Errijetatik" sailak zutabe bakar batean bildurik kaleratzen dira. Sarritan garai

honetako euskarazko testu bakarrak Lauaxetarenak dira. Batzuetan oharrek egiten dizkie honek "Errijetatik" sailean argitaratzeko testuak bidaltzen dituzten herrietako sasi-kazetariel: "Segi gogor mutil" esaten dio adibidez "Urreko zoroa"-z izenpetzen duenari.

1931ko urrian Orixek egunkariko lana utzi zuen euskal poema nazionala idazteko asmoz. Azaroaren batean Lauaxetak hartzen du egunkarian argitaratuko diren euskarazko testuen ardura.

Esan dugunez, garai honetan ez dira sail eta atalak askorik ugalduko, baina bai kolaboratzaile literarioak, beraz euskarak orrian eta egunkarian izango duen tokia zabaldu egingo da. 1929ko otsailetik aurrera Orixek "El lazarrillo de Tormes"-en itzulpena "Tormesko itsumutila" argitaratzen du egunkariaren orrian egun desberdinetan zehar, eta 1930ko ekainaren 25etik aurrera Mistral-en "Mireio"-ren itzulpena. 1929ko otsailean ere Emeterio Arresek testu bat argitaratzen du, eta otsailaren 9an Kirikiñoren heriotzaren ondoren azken agurra egingo diote idazleek egunkariaren orritik. Martxoan Jose Maria Agirre-Xabier Lizardi olerkariaren lehen testua argitaratzen da, eta 19an Lauaxetaren, "Lauaxeta" izenpeaz, lehen olerkia lehenengo orrian. Hortik aurrera sarritan agertuko dira olerkari bizkaitarraren olerki eta testuak egunkariko lehen orrian: irailak 4an "Errukarri zara" olerkia. Baina ez hori bakarrik, itzulpenak ere ageri dira: Andersen-en ipuin bat, Goethe-ren prosazko testu bat, eta Paul Verlaine-ren "Ametz kutuna" 1930ko urtarrilaren 15ean.

Lizardiren kolaborazioak urte osoan zehar agertuko dira 1930ean, eta Lauaxetaren testuak egunerokoak izango dira jada. Euskara arlo berri batzuetarako erabiltzen hasten da: iragarkiak, inkesta txikiak... 1930ko uztailak 12an "Erri-eretzia -Plebiscito" izenburupean erabaki politiko eta jarrera abertzaleari buruzko galdekizun laburra ageri da.

1931an zehar, "Azalpenak" agertzen dira Lauaxetak sinaturik. Sail honetan gertaera eta gai desberdinei buruzko iritzi testuak idazten ditu. Badira bestalde, historiari buruzko testuak. Oso iragarki gutxi agertzen dira euskaraz, hala ere iragarkiak argitaratzeko prezioak sarritan agertzen dira, baita harpidetza prezioak, Euzkadi irakurtzeko eta euskaraz egiteko gomendio-oharrak...

Garai honetan egunkarira testuak igorriko dituzten beste idazle batzuk Otxolua, Daranatz, "Anabi"-Anabitarte, Koldo Jauregi "Jautar-

kol" eta Uzturre ditugu. 1930eko euskarazko orriak beraz bere espazioa zabaldu eta ugalduko du eta bere joera literarioago egin. "Errijetatik" eta "Egunekua" sailak mantentzen badira ere literatur testuek gero eta toki zabalagoa hartzen dute baina informazio gaurkotasanak ez du bere lekua irabaziko. Dena dela 1930. eta 1931. urteetan politikari buruzko kronikek egingo dute beren agerpena. Aberria eta abertzaletasuna gorai patuko da, baita euskara ere. Euzkadi eta Espainiari buruzko kronikak dira batez ere. Eta honekin loturik iritzi testuak ugaritzen dira "Azalpenak" sailean hain zuzen ere. Kirolari buruzko erreportajeren batzuk ere agertuko dira, batez ere herri kirolak edo Athletic-aren partiduei buruzko komentarioren bat. Euskaraz irakurtzeko eta euskal zaletasuna bizteko oharrak ere gero eta ugariago izango dira.

c) *Lauaxetaren garaia 1931-1936*

1931ko azaroak 1ean hartzen du Lauaxetak euskarazko testuen ardura. Garai honetan lan esker ga burutzen du artikuluak egunero idatziz, herrietatik bidalitakoak aukeratuz eta zuzenduz, sail berriak sortuz eta euskara gero eta esparru zabalagoan erabil dadin ahaleginduz. Ia orri osoa argitaratzen da euskaraz eta "Egunekoa", "Azalpenak" eta "Errijetatik" dira sail nagusiak.

1932ko uztailak 22an "Izpar urtenenak" izeneko testua argitaratzen da eta "Egunekua" lehen orrira aldatuko dute.

1933ko urtarriletik aurrera 8. orria da euskarazko testuen orria. Martxoaren 14an, Lizardiren heriotzaren ondoren testu bat argitaratzen du Lauaxetak, eta 18an beste bat Barrensorok. Hilabete osoan hainbat dira Lauaxetak Lizardiri buruz argitaratuko dituen testuak. Maiatzaren 31an sail berri bat agertzen da "Zirikadeak" izenburupean, baina ekainaren 17ra arte bakarrik mantenduko du izena. Egun horrietatik aurrera "Zirika" deituko da. Garrantzi politiko eta soziala duten gaiak kaleratzen ditu bertan Lauaxetak.

1932 eta 1933ko uztailak 23ra bitartean, politikak leku garrantzitsua hartzen du, abertzaletasuna izanik gai nagusia. Lauaxeta kexatu egiten da euskaraz idatziriko testuek, herrietatik bidalitakoak barne, akatsak dituztelako eta oharrak jartzen ditu batzuetan ulertzen ez direla adieraziz. Geldiune bat izango da 1932ko ekainaren 2tik abenduaren 15era arte eta epe horretan ez da euskarazko testurik agertuko.

1933ko otsailaren 1etik aurrera "Euzko erri jakintza" saila agertuko da noizbehinka eta bertan zenbait idazlek bidalitako olerkiak argitaratzen dira. Aldi honetan eta ekainak 4ra arte Lauaxetak era guztietako testu ugari kaleratzen ditu egunkarian. 1933ko urriaren 6an "Izpar urtenenak" izeneko saila hasiko da munduko berrien laborpen arina eskainiz. Hurrengo egunean oraindik "Izpar urtenenak" eta "Zirika" sailak mantenduko dira 8. orrian. Aurrerantzean, 12tik aurrera ez da "Zirika" saila agertuko eta "Azalpenak" sailaren argitalpena urritu egingo da. Urriaren 17tik aurrera lehen orrian edo portadan agertzen dira "Izpar urtenenak", "Egunekua" eta "Errijetatik". 1933ko urriaren 24tik aurrera portada da euskarazko testuen orria eta 6-7 testu ageri dira bertan gehienetan. Batzuetan sail osoak dira. "Egunekua" sailean aktualitateko gaiak ala albiste txikien nahasketa agertzen da: Euskal Araudija, hauteskundeak, gertaeren laborpenak... Uribitarte'tar Ibonek zinatuko du zutabea hemendik aurrera desagertu eta "Gayak" sailagatik ordezkatu arte. "Errijetatik" betiko moduan mantentzen da eta "Izpar urtenenak" sailean herrialde desberdinetako nazioarteko albisteen laborpenak agertzen dira. 1934ko urtarrilaren 23ra arte mantenduko den sail honek ez du sinadurarik eta hainbat testu labor biltzen dira bertan. "Deunen bitzita" deituriko sasi-sail bat ere bada. Lauaxetaren testu gutxi aurkitu ditugu hemen, bitan bakarrik ikus daiteke bere izena. Poematxo bat ere agertzen da eta abestiak noizbehinka.

1934ko apirilaren 4an "Jakingarrijenak" sailari ematen zaio hasiera, Lauaxetak hartzen du bertan idazteko ardura nahiz eta apirilaren 10ekoa Orixek izenpetu. Bertan aktualitatezko albisteen laborpenak ageri dira, gehienetan atzerriko albisteak eta beste egunkarietatik hartutakoak. Ekainaren 3tik aurrera orri osoa izango da euskaraz.

Irailaren 14an "Euskal gaiak" deituriko testua izenpetzen du Lauaxetak.

Urriaren 12tik aurrera ez da euskal testurik argitaratuko. "Información de nuestros pueblos" mantenduko da, "Errijetatik"-en parekoa baina dena gaztelaniaz.

1935eko martxoak 20an euskarazko orria argitaratzen hasten da berriz ere. Garai honetan portada bikoitza izango du egunkariak: bata euskaraz eta bestea erdaraz. "Nekazaritza ingoskija" deituriko orria mantentzen da baita bertan "Erron"-ek euskaraz idatzitako tes-

tua. Maiatzaren 16an "Ikasle ingoskija" izeneko saila hasiko da baina ez euskarazko orrian, aparteko orria izango da, batzuetan osoa beste batzuetan erdia. Bertako artikulu eta testuak ikasle, unibertsitateko ikasle eta gazteei buruzkoak dira, baina gaztelaniaz da orri gehiena testuren bat salbu. Uztailaren 3an "Gai jakingarrijenak" argitaratuko da euskarazko orrian, baina dirudenez oraindik ez da sail bezala finkatzen, eta hainbeste urtetan argitaratu den "Egunekua" desagertzten da. "Gayak" saila berriz egunero argitaratzen da uztailaren 31tik aurrera Ibon Uribitarrek zinatutik. "Gai jakingarrijenak" agertzen dira berriz ere noizbehinka baina irailean desagertuko da. "Gayak" saila 1936ko abenduaren 29ra arte mantenduko da.

1936. urtean aurreko urteko egoera mantentzen da baina maiatzaren 6an "Ispar saila" saila hasiko da eta Maiatzak 21ean "Autu mautuak". Euskarazko orria urte osoan mantenduko da eta bertan Ibon Uribitarren "Gayak" eta "Errijetatik" dira sailik finkoenak. 1936ko abuztuaren batean Lauaxetak utzi egingo du egunkari lana baina euskarazko orria argitaratuko da oraindik urtearen bukaera arte.

1937an ez da euskarazko testurik.

1937ko ekainaren 20an azken "Euzkadi" argitaratuko da.

Ikusi dugun bezala garai honetan mugimendu handia izango da euskaraz argitaratzen den orrian. Euskarazko testuen kopurua asko ugalduko da, orri oso bat beteko du jada eta zenbaitetan orri bat eta erdi. Sailen aldetik ere izango dira aldaketak. Aurreko garaietako "Egunekua" eta "Errijetatik" sailek luzaroan iraungo badute ere, "Azalpenak" iritzi artikuluen saila iraunkorra izango da eta bertan argitaratuko ditu Lauaxetak testu gehienak. Baina hortik aparte ugarriak dira agertu eta desagertu egiten diren sailak.

Testu motei dagokienez esan behar dugu testu periodistikoak ez direla egunkarian ugarienak. "Egunekua" zutabeari eta herrietatik bidalitako kronika labur eta oharrei, gai ala gertaera berezi baten inguruan idatzitako Lauaxetaren iritzi testuak gehitu behar zaizkie. Gehienak 1932an argitaratuko dira, eta hainbat 1933an, baina hortik aurrera ez da sarritan ikusiko Lauaxetaren izenpea. Batetik askotan ez duelako izenpetzen, (beraz idazkeragatik eta beste testuren baten halako edo bestelako saila berak idatzia dela esaten duelako dakigu egunkari testuak idazten jarraitzen duela) eta bestetik batez ere parti-

du gizona bihurtu zaigulako jada eta 1934tik aurrera alderdi jeltzaleak antolatutako ekintza ugaritan parte hartuko duelako. Horretaz aparte 1935ean argitaratuko duen *Arrats Beran* bigarren poesia liburuak ere bere astia hartuko dio.

Dena dela iritzi testuotan gaien zerrenda zabaldu egingo da eta gizarte egoerarekiko ardura erakusten duten idazkiak agertuko dira. Hauteskundeak direla eta hitzaldien laburpenak argitaratuko dira 1933an eta Lauaxetak hauei buruzko kronika bat idatziko du martxoaren 3an. Zenbaitetan beste egunkarietatik hartutako albiste edo iritzi testuen laburpen bat argitaratzen da ("ABC"-n Marsillach-ek emakumeen autarkiaren kontra idatzi duen artikulu laburpena Azaroak 1ean).

Abertzaletasunari buruzko testuak ere ugari izango dira, baten batzuk emakumeek zinaturik: Altuna'tar Libek "Abertzalian biarrak" zinatzan du maiatzaren 10ean.

"Zirikadeak" eta "Zirika" sailak Lauaxetak idatziko ditu eta bertan beretzat interesgarri diren gaiez eta gizartean eztabaida sortzen dutenei buruz idatziko du; Katalunia eta katalanei buruzkoa izango da lehena. Pixkanaka-pixkanaka testu motak ugalduko dira eta 1935erako albiste txikiak, nazioarteko zenbait gertakizun garrantzitsuei buruzkoak...: Alemania eta Frantziako hauteskunderi buruz, Hitler eta Mussolini... eta beste zenbait egunkaritik hartutako albiste laburpenak edo erreportajeren bat ere agertuko da, garaiko egoera latza adierazten dutenak, langabezia eta langileen egoera...

Testuen gai eta edukiak aztertuz argi dago egunkari abertzalea dela Euskadiri, euskal abertzaleei, euskarari eta euskal kulturari oso lotua asmoetan behintzat, (kirolari buruzko euskarazko artikuluak ere pilotaz izango dira batez ere, eta kirol sailean toki zabaltxoak beteko dute honelako artikuluak). Egunkariko orri gehienak eta garaiko aktualitateari buruzko albiste garrantzitsuak gaztelaniaz dira: Europako egoera politikoa, Asturiasko meatzarien egoera, atxilotetak eta garaiko giro nahasia erakusten duten testu informatiboak, estatutuari buruzko eztabaida, 1936ko uztailaren 18ko matxinada, gerrateari buruzko albiste gehienak...

Dena dela 1933ko urritik aurrera eta 1936ko abenduaren 29ra arte, badirudi apustu gogorra egingo dela euskararen alde, lehen itxura batean behintzat. Euskaraz idatzitako testuen orria portada

izatera helduko da, baina, egia da egunkariak portada bikoitza izango duela, euskarazkoa eta gaztelaniazkoa, eta albiste garrantzitsuak gaztelaniazkoan agertuko direla euskarazkoan betiko sailak mantentzen direlarik.

Bitxia da hala ere, arinago esan bezala 1936ko matxinadari buruzko albisteak gaztelaniaz agertzea eta egun bi edo hiru beranduago. Oso gutxi da euskaraz agertuko dena, gudari taldeei buruzko albisteren bat urte bukaeran ("Itsasertzian, "Mungia" gudari taldekoekin"). 1936ko azken hilabeteetan garrantzi handia ematen zaie testu literarioei eta atal finkoei dagokienez "Ibon Uribitartek"-Ibon Enbeitak idatzitako "Gaiak" sailak indarra hartuko du. Mantendu egingo da "Errijetatik" baina geroago eta testu gutxiago agertuko dira bertan. 1937an ez da artikulurik euskaraz. Apirilaren bukaeran ez da agertzen Gernikako bonbardaketari buruzko berririk, 27an artikulua txiki bat dago eta Jose Antonio Agirrereren ohartxo bat euskaldunen erantzuna eskatuz eta jendea borrokara animatuz. 28an gudariek Durangon izan duten porrota eta Gernikako bonbardaketari erantzuteko mendekua eskatzen duten lerro batzuk dira albiste berean. Durangoko bonbardaketari buruzko albistea apirilaren 30an agertzen da.

Informazio eta kazetaritza testuak ugari ez badira, ez da hala gertatzen euskal kultura eta bizimoduari buruzkoekin ala literaturari buruzkoekin. Azken hauek mantendu bakarrik ez eze ugaldtu egingo dira, horrela baieztatu daiteke epe honetan testuak izenpetzen dituzten idazleen izen eta ezizenak aztertuz gero: Orixo, Aitzol (gaztelaniaz), Lauaxeta, Lizardi, Enbeita tar Kepa, Otxolua, Barrenso, Uzturre, Larreko, Basarri, Labayen'dar Andoni, Jean Barbier, Seber Altube, Jautarkol, Anabitarte... Idazleen ipuin eta antzerkiak argitaratzen dira atalka: Sota-ren "Iru gudari" Jean Barbier-en "Ichtorio-michterio"... eta herrietan eginiko antzerki ekitaldiei buruzko zutabetxoak: 1934ko apirilaren 28an Mungian eginiko antzerkiari buruzkoa Mungia guda-ketaren oroimenez.

"Euzko Erri-Jakintza" sailean idazle desberdinek bidalitako olerkiak kaleratzen dira, Lauaxetak itzulitako Europar idazleen olerki itzulpenak eta baita ere geroago *Arrats Beran* liburuan argitaratuko dituenak zein liburu honetatik kanpo geratu direnak berak idatziak izan arren. Literatur polemikak ere badira idazleen artean: Zeletak

Lauaxeta defendatuz idatziko du eta Seber Altubek Orixerekin adostasuna adierazteko "Orixeko idazlea eta euskara errikoia".

Lizardiren omenezko testuek ere aparteko tokia dute egunkariko orrian 1933an idazlea hil ondoren Lauaxetak (Martxoak 14), Barrensorok (Martxoak 19) eta K. Enbeitak (Martxoak 28) idazten dute. Berriz ere Lauaxetak idatziko du Lizardiren pentsaerari buruz apirilaren 1ean eta Lizardi lagun minari buruzko testua irailaren 19an. Beste testu bat agertuko urriaren 12an, eta egun berean Labayen'tar Andonik zinatutakoa Lizardiren heriotzari buruz. Azkenez idazlearen heriotzako urteurrenean Lauaxetak gogoratuko du ostera ere.

1934ko maiatzak 20an "V-gn Euzko olerti eguna" iragartzen da, eta 1935ko urtarrilaren 6an Jose Ariztimuñok, "Aitzol"-ek izenpeturiko "Avance literario euskeldun de 1934" kaleratzen da.

Idazleei buruzko bestelako albisteak ere badira: "Oxobi"k eginko Erromara bidaia, Lhanderen hiztegia agertu delako albistea, Antzerti egunari buruzko albistexoa...

Lauaxeta – Azalpenak

Arlo honetan Lauaxetak batez ere 1932. urtean Euzkadi egunkariko Azalpenak sailean argitaraturiko testuak bildu eta aztertu nahi izan ditugu. Horretarako hasieran aipaturiko bildumetako 123 testuak erabili ditugu, eta horrez gain "Abertzaletasunaren museo"-an aurkitutako beste 19 testu, guztiak 1932. urtekoak. Lortutako 142 artikulua horiek eta, Lauaxetak 1931ko otsailaren 24an, "Azalpenak" izenaz argitaratutako saileko lehen testua irakurri eta aztertu ondoren, ezaugarri nagusi batzuk adieraziko ditugu bertan.

"Azalpenak" sailean Lauaxetak iritzi testuak argitaratzeko aitzakia izango zuelakoan egin genuen lehen irakurketa. Horrela ikusi genuen gai zerrenda zabala jorratu zuela beraietan, esaterako: artea, euskara, literatura, abertzaletasuna, gizarte arazoak, nazioarteko gertaerak, erlijioa, pedagogia, generoa... beti ere bere iritzi pertsonala emanez eta horretarako singularreko lehen pertsona erabiliz gehienetan, nahiz eta zenbaitetan pluraleko lehen pertsonan idatzi irakurlearenganako konfiantza eta arreta erakusteko. Testuotan herritarrek ulertzeko moduko hizkera erabiltzen saiatzen da baina ez ditu horregatik garbizaletasuna eta arlo honetan S. Aranak emandako aholkuak baztertzen.

Batzuetan dena dela, hizkera landuagoa ikus daiteke eta kutsu poetikoa ere bai.

J. Kortazar-ek "Azalpenak 1931-1935" bildumako hitzaurrean zehazten duenez, lehenengo "Azalpenak" martxoaren 21ean agertu zen, "Englandeko diruak" izenburuz. Hala ere urte bereko otsailak 24an argitaratu zuen "Azalbenak" dugu saileko lehen testua. Aurreantzean urte bitan arituko da Lauaxeta "Azalpenak" idazten, 1933ko maiatzaren 23ra arte. Hasieran sailean agertzen ziren prosazko lanek ez zuten izenbururik, "Azalbenak" izenarekin agertzen ziren denak, baina denborarekin, artikuluko bakoitzari zehaztasuna emateko, izenburu berezia ezarriko dio.

J. Kortazar-en ikerketa (1982) kontutan hartuz "Azalpenak" sailaren eboluzioak hiru aro nagusi ditu:

- 1.- 1931ko maiatza-1931ko uztaila. Hasieran Lauaxetak nahiko kazetaritza dogmatikoa egiten du, berarentzat garrantzia daukana azaltzen du.
- 2.- 1931ko uztaila-1932ko otsaila. Laster umorea hasten da irakurlearen arreta bizteko, Lauaxetak bere teknika aldatu egiten du esaldi laburragoak eginez eta hizkuntza espresiboa landuz.
- 3.- Hirugarren aroan Lauaxetaren estiloa heldu egiten da. Gai serioei ekingo die, hizkuntzaren espresibitatea ahaztu barik. Ipuinak urrituz joango dira eta joera politikoa inoiz baino polemikoa dagoelarik honetaz idatziko du.

Arestian aipaturiko 143 testuotatik Lauaxetarengan behien eta berriz ere agertzen ziren gai nagusi batzuk aztertzen salatu gara, hala nola: Ipuinak, literaturari buruzko testuetan agertzen diren joerak eta pentsaera. Beraz, sailean iritzi testuak ugari ziren arren, bada oso bestelako testu mota bat: Ipuina.

Ipuinak

Azterturiko testuen artean 22 ipuin barregarri aurkitu ditugu. Lauaxeta bizi izan zen garaian kokatzen dira, ez dugu uste, beraz, ipuin tradizionalik dagoenik beraien artean.

Egoerak herriko jendearen bizimodu arrunta dela eta sortutako jazoera bereziak dira, beti puntu anekdotikoa dutelarik. Gertaera xe-

breek, berezi edo nabarmenek berebiziko tokia dute idazlearen ipuingintzan. Baina pertsonaia edo nortasunaren alde nabarmenak goripatzeko eta eredutzat jartzeko ere erabiltzen dira. Hala ere gertakari nagusiak puztu eta neurritz kanpo ateratzen dira pertsonaiak barregarri utziz batzuetan eta besteetan heroi bihurtuz. Baina hasiera baten egoerak arrunt samarrak dira nahiz eta gero hanka-sartze edo huskeri batengatik barregarri bihurtu eta bukaera barregarri bidean jarri.

Kontatzen diren egoerak, dena dela, errealak dira, fantasiatan jausi gabe, ez zaio fantasiari abagunerik ematen. Kutsu erreal hori azpimarraturik ageri da lehen pertsonan idatziriko zenbait ipuinetan: "On egin", "Askarrijak". "Zanguru eder"... narratzaile-idazleari berari gertaturiko pasadizo "errealak" direla ematen baitute.

Protagonista eta gainontzeko pertsonaiak herritar xumeak zein hiritar arrunt eta adarjotzaile trebeak dira gehienetan, sarritan bikoiten harremanetan kokatzen delarik gertaeraren garapena: "Betiko" "Oturuntza..." Pertsonaiak eta egoerak bestalde, aldi berean aurkezten dira inolako sarrera berezirik egin gabe. Alde horretatik, tradiziozko ipuinetan ageri den zehaztugabetasun bera ikus daiteke ipuin hauetan ere.

Idazkerari umore kutsua dario. Egoera xelebreak ipuina interesgarri bihurtzen duelarik. Umorea pertsonaiek egindako hanka sartzeetan oinarritzen da nagusiki eta broma ugari dira, baina Lauaxetak ez zuen inoiz ipuin batek behar duen komikotasuna lortu berak zuen idazteko era erabiliz. Bere umoreak sail nagusi bi ditu: Txisteak eta Egoeraren inguruko umorea. Lehenengoa linguistikoa da, hitzen zentzuen jokoarekin jolasten du barregura sortzeko. Bigarrena, txisteei esker bizi da. Pertsonaien egoera edo xoxokerietan oinarritzen da ipuinaren barregarritasuna lortzeko, gertaeretan beti ere bere alde positibo aurkituz, ironia fina erabiliz eta ondoren pertsonaiek eginiko hutsei irakaspena aterez testuaren bukaeran. Horrela bizitzan era egokian nola jokatu adierazi nahi duten testuek bere egilearen asmo hezigarria beteko dute baina beti ere tragediarik sortu gabe.

Egitura aldetik eskema berdintsua jarraitzen dute: sarrera, korapiloa eta amaiera. Narrazioa baino gehiago elkarrizketa nagusitzen da gertaera eta egoerak elkarrizketa bidez adieraziz sarritan.

Irakaspen moral gisa dihardute idazki hauek, umorea alde batera utzi gabe, egia baita egoera okerrekin zein xelebreek bere puntu erakargarria eta anekdotikoa dutela sarritan.

Literatuari buruzko testuak

Literatura dugu Lauaxetak "Azalpenak" testuetan erabiltako beste gai bat. Ipuina bezain ugaria ez bada ere oso garrantzitsutzat jotzen dugu idazleak literaturari buruz orokorrean eta euskal literaturari buruz bereziki duen iritzia garbi azaltzen duelako. Honez gainera bere-berea den helburu literarioa azaltzen du bere burua agerian utziz, alde edo ez horren alde izan ditzakeen beste euskal idazleen aurrean. Lauaxetak, geure ustez, idazletzat, poetatzat du bere burua kazetaritzat baino gehiago. Eta kazetaritza lanak bizitzeko lain eta herritar xumeekin kontaktuan egoteko aukera ematen badio ere, ez du joera literarioa alde batera utziko. Literatura gaitzat hartzen duten testuetan beretzat eredu ziren idazleak zeintzuk ziren jakiteaz gain, bere lanetan, olerkietan izandako eraginaren arrastoa jarrai daiteke.

Alde batetik euskara goratzen, suspertzen eta idazle hizkuntzatzat har dadin ahalegindu diren idazle zein sermolariak goraiatzat ditu edozein euskal idazleren eredugarritzat joaz. Beste alde batetik, literatura gaitzat duten artikuluetan beretzat gida izan diren Europako idazleak ikus ditzakegu, (Gabriele D'Annunzio idazlearen biografia bat argitaratuko dela aitzakiatzat hartuz, idazlearen goraiapamena eta idazteko unean zituen asmo eta helburu etiko, moral zein literarioak gogoratzen ditu). Hori dela eta antzeman dezakegu Lauaxeta garaiko literatura zale eta eguneratua zela, eta bere irakurketak ahal izanez gero jatorrizko hizkuntzan egiten zituela, hala nola: frantsesez, gaztelaniaz, katalanez, ingelesez, italieraz, eta zertxobait alemaneraz. Duela gutxi Lauaxetaren liburutegiaren zerrenda aurkitu delarik eragin hauek baieztatu eta zabalduta ahal izan dira.

Euskal poeten artean, Lizardirekiko zuen adiskidetasun, begiramen eta elkartasuna argi eta garbi ikus daiteke haren lanari buruz idazten dituen kritika testuetan. Olerkari ona izateko behar diren ezaugarriak Lizardirengan ikusten ditu Lauaxetak eta ez dago ados haren poemak ulergaitzak eta zenbaitetan landugabeak direla esaten dutenekin. Lizardiren heriotzaren ostean idatzitako testuetan euskal

literaturak izan duen olerkari zoragarriaren galera suma daiteke, baina baita ere, eta batez ere (egunkarian argitaratutako beste testuetan ere ikus daiteke hau) Lauaxetaren bakardade sentimen itzela.

Olerkaritza munduaz bereziki, interesgarria, sentimendu aurkezpen izugarria eskaintzen duena eta subjektibotasunez sorturiko lan artistikoa dela adierazten du. Olerkari eta olerkien egitekoa Euskal Herria eta euskara goraiatzea dela dio. Olerkigintza eta literaturgintza, euskara, Euskal Herria eta euskal zaletasunaz batzen du beraz. Horren ildotik euskal kulturarekiko lotura oso estua izango da eta beraz, abertzaletasunarekiko ere bai. Olerkigintza Euskal Herriko historiaren barnean dagoela azpimarratzen du eta komunikazio era honek bultzada bat behar duela.

Olerki sariketetarako epaimahaikide ageri zaigu zenbaitetan, eta horrelakoetan ekitaldietan izandako giro eta erabakiak azaltzen ditu testuetan. Lauaxetaren ustez olerkiek labur izan behar dute eta ez lar erromantikoa, musika, doinua, silabak eta beste hainbat arlo kontutan izanik olerki bat sortzeak zailtasun ugari aurkezten dituela ondo dakien arren. Bere ustez bi dira olerkien helburuak: jendea entretenu eta sentimenduak komunikatu, aldi berean zentzuzko gorputz interesgarria jarritz. Kataluniako "Jocs Florals" olerki-jaiari buruzko artikuluan, bertan izan osteko informazio orokorra ematen du eta bukaeran Katalunia eta Euskadiko olerkarien artean konparazio bat egin du Euskadin Katalunian bezala olerkari onak daudela gaineratuz.

Garai honetako beste idazleekin euskal literatura kontzeptuaz izandako eztabaidaren berri ere ematen zaigu saileko testuetan. Batean baino gehiagotan erantzuten dizkie beste zenbait idazlek egunkariaren ataletik euskal literatura izan behar duenari buruz emandako iritziei. "Barrizaleak" artikulua bidez esaterako une hartan euskal literaturan zeuden alde edo talde eta idazkera estilo oso desberdinak agertu nahi ditu alegi antzeko baten bidez. Idazle "elegante" eta ez hain "elegante"-ak, "esplikaziño klarua...idazten dabenak alde batera, bestera ostantzekoak", antzinako garaien minez direnak alde batera eta "barrizaleak" bestera. Hala ere Lauaxetak argi ikusten du sailkapenerako joerak duen arrisku eta erratu bidea. "Erantzuna" artikuluan bestalde, "Orixe"-k literatur mota desberdinei buruz dituen iritzien ihardespenak ageri dira. Badirudi artikulua Orixek aurretiaz eginiko beste baten erantzuna dela. Egun desberdinetan eta atalka argitaraturiko artikulua luzea dugu, eta zenbait alde desberdin azaltzen

dira bertan; idazle batentzat nortzuk izan behar duten eredu, zeintzuk diren idazle klasiko eta zer den klasiko izatea literaturaren arloan... Azalpen luzetxo eta zehatza eskaintzen du Lauaxetak bere ikuspuntu-rako klasiko zer den zehazteko. Horrekin batera Orixek eredu bezala aipatutako idazleen goi maila onartu eta Lauaxetaren ustez XX. menderako bere idazkien eta poemien eredu diren beste hainbat idazle eta olerkari europarrak aipatzen ditu: Frai Luis de León, D'Annunzio, Leopardi, Baudelaire, Verlaine ... eta abar luze bat. Guztiarekin literaturari buruz duen ezaguera, sakona eta zabal dela baieztatu dezakegu.

Bukatzeko, baina ez horregatik garrantzi gutxiago duena, zera aipa dezakegu. Artikuluoi esker 1928-1935. urte bitartean lehen pausoak eman, eta gerra ondoren jarraipena izango duen euskal olerkigintza modernoan giltzarri izango den mugimendu garrantzitsuaren, post-sinbolismoaren, hastapenak eta eragileak jarrai ditza-kegu.

Dena dela sarritan nahasten du literatura gaia hizkuntzari buruz duen iritzia eta defentsarekin (baita ere aberriaren defentsarekin). Horrela euskara bultzatu nahian hasten ditu zenbait testu, ondoren hizkuntza goraiatu eta euskaraz idatzitako benetako euskal literatura bat bultzatzeko. Literatur kritikaren abiapuntutik hasita, euskal literatura geurea baino ez dela ondorioztatzen du eta horrela aldarrikatzen du aberri bakoitzak bere literatura duela azpimarratuz.

Pentsaera. Fedea

Aurreko atalean esan bezala, Lauaxetak euskal literatura hizkuntzarekin estu loturik ikusten du, bata bestearen euskarri eta zabal bidetzat jotzen dituelarik. Baina ez dira loturak alde horretan bakarrik. Jon Kortazarrek, "Azalpenak 1931-1935" bildumaren hitzaurrean honela dio: "Lauaxetarengan fede pertsonala eta gizartearen fedea banatu daikeguz... fede pertsonala askoz ere kuriosoagoa, originalagoa dalako... existentzialismoarekin lotuta agertzen da.

Gizartearen fedea euskaldun=fededun bezala ulertzen du hasiera batean eta topikoaren influentzia izango du." Bada beraz bere pentsaeran euskalduntasuna eta kristautasunaren arteko lotura. Berriz ere J. Kortazarren aipu batera joaz hauxe irakur dezakegu: "kari-

tatea ere elkartasun-tresna bezala erabiliko dabe.” (1982), EAJ-ko kideek esan nahi da. Karitatearen bideak gizarte arazo eta langileen arazoez arduratzera eramaten du Lauaxeta (“Komunisten bildurra”, “Bermeotarrak”...) kristautasuna eta euskalduntasunaren arteko loturak bere idazkietan joera hori azpimarratzera eramaten duelako. “Langilleak” artikuluan argi adierazten du: “Kristautasuna dogu bide bakarra. Euzkoen artean kristautasun au abertzaletasunaren alboan dabil.”

Jesuitekin izandako heziketa kristaua nabari-nabaria da bere idazki askotan. “Batzarra” artikuluan esaterako Espainiarrek Bilbon Jesusen Bihotzaren irudi bat jarri ondoren egindako jaiak ados ez badago ere ekitaldiaren alde kristaua azpimarratuko du. Beste alde batetik umeen heziketa erlijio hezkuntzarik gabe ez dela osotasunean garatuko uste du. Iritzi hau ere heziketa kristauaren ondorio da, baina ez bakarrik, erlijio kristaua euskal tradizioarekin oso loturik ikusten baitu. Irakaskuntza barnean ezinbestekoa deritzo erlijio kristauaren irakas-kuntzari, bere ustez umeez ez dute bere jakinduria osatuko fede kristauarekin batera ezpada beste guztia ikasia izan arren: “Euzko-ikastoleak”

Abertzaletasuna - Politika

Errepublikara garaiak hizlari ibilia zen Lauaxeta EAJ-ko ekitaldietan eta bere hitzaldien atalak edo berriak sarritan ageri dira *Euzkadi*-ko orrietan. Politika arloan atal eta gai desberdinak biltzen ditu, hala nola: Euskara, langileen egoera, egoera sozial eta politikoa eta abertzaletasuna. Euskal gazteek eraturako jai abertzaleen kronikak egiten ditu zenbaitetan eta bertan antzerkiak duen garrantzia azpimarratzen du, euskal antzerkia ideia politiko eta abertzaleak zabaltzeko tresna legez erabil daitekeela uste du idazleak, eta hori argi ikus daiteke berak idatzitako antzerki lantxoetan.

“Yakintza” bezalako artikuluetan euskal kultura gaitzat hartzen duten aldizkariak goraipatzen ditu euren betebeharrak garrantzitsuak eta bertako orrietan idazten duten idazle eta ikerlari ospetsuak aipatuz. Euskal aldizkari gintza eta kazetaritza bultzatu nahi ditu egunkariaren orrietatik, aberriaren ezaugarriak azaltzen direlako bertan alde batetik, eta herriko jendearen bizimodu eta asmoak zuzen-zuzenean ager daitezkeelako bestetik. Ezin da ahaztu bestalde Lauaxetarentzat, “Egutegi bizkaitarra” idazkian zehazten duen bezala, “izparrangija eta

egutegija" direla euskal kulturarako argitalpenik aiposenak, aholkuak emanez gain Bizkaian denboran zehar gertaturiko pasadizorik garrantzitsuenak biltzen dituztelako. Dena dela testu biok liburu kritikaren alorrean koka daitezke, argitalpenari buruzko iritziaz gain kritikariaren iritzi ona, idazkien promozioa eta idazlearen goraipamen zuzena egiten baitu.

Arlo honetan gizartean izandako aurrerakuntzei buruzko komentario eta iradokizunak ere ageri dira. Horrela euskal kazetaritzaren eragin onuragarria adierazteaz gain, kazetaritza lanetan, egunkari eta aldizkarietan, euskara geroago eta gehiago eta geroago eta arlo zabalagoak azaltzeko erabiltzeak duen garrantziagatik, irratia, irriti euskaldunaren egiteko zabala eta garrantzitsua azpimarratuko du.

Iritzi eta jarrera politikoaren aldetik, argi agertzen da testuotan Lauaxetaren jarrera abertzalea. S. Arana Goiri eredu bezala zuen eta sarritan gorai patzen zuen haren jarrera politikoa. Nafarroaren egoera politikoak ere bere arreta pizten du, nafarrek erakusten omen duten jarrera abertzaleak arduratzen du batez ere.

Politikari buruzko testuetan, albisteetatik eratorritako iritziak izaki, sarritan komentatzen ditu gizarteko egoera eta tirabirak: sozialista eta liberalen arteko tirabirak, sortu berri den faxismoari buruzko komentarioak, Hitler-ek eta Mussolinik (kasu honetan politiko honen irudiak sortzen duen miresmena nabari daiteke idazkietan) ematen duten irudiari buruz... Alemaniaren egoerak eta bertako 1932ko hauteskundeetako emaitzek biziki arduratu eta arreta pizturik daukate. Beste horrenbeste Frantzian izandakoek. Euskal herritik kanpora begira, baten baino gehiagotan egiten du Euzkadi eta Kataluniaren egoeraren arteko konparaketa ere, herriotan abertzaletasunaren lehen zantzuak nola sortu eta gauzatzen diren aztertzeko.

Langileen egoera batez ere nekazaritza arloan azaleratzen da, hiriko langileen egoera latza eta langabezia ahazten ez duen arren. Nekazarien egoera latza eta emakumeak eta bere lanak sektore horretan duen garrantzia azpimarratu nahi zuen. Honen ildotik oso garrantzitsu ikusten du emakumearen eredu eta eginkizuna abertzaletasuna eta aberria aurrera ateratzeko, emakumeak baitira bere ustez ohitura, kultura eta hizkuntzaren transmisiorako bide eta eredu. Agurtzane Mallonaren "Azalpenak eta beste. 1932" bilduman badira azalpen testuetatik at diren idazkiak ere. Berton Mungiaiko auzoen eta baserrien izenen zerrenda egiten du Lauaxetak. Horrekin

batera Mungiako baserri-auzoak nola egituratuta dauden adierazten du bere herriarekiko lotura azpimarratu nahian behar bada.

Baina aberri baten ezaugarri ederrena bere hizkuntza zela zioen arren, argi zuen euskaraz zekiten askok ez zutela bere burua abertzaleztat eta erdaraz soilik ziharduten asko berriz, abertzale peto-petokak zirela. Berak zioenaren arabera, eusko abertzaletasuna erdaraz hitz egiten zutenen adimenetan sortu omen zen.

Euskara

Lauaxetarentzat erromantikoen bidetik jarraituz, hizkuntza aberriaren agerpenik gorenena da kultura eta arimaren erakusle edo adierazlerik garrantzitsua delako, eta euskararen helburua aberriaren sinbolo izatea dela uste du. Bere hizkuntzaz harro ageri da beste alde batetik eta oso argi du nolakoa izan behar duen hizkuntza-sinbolo hori: herrikoa eta ulergarria, antzinatik eta tradizioz egiten dena. Gaztelaniaren eraginetik babestu behar da bere benetako izaera gal ez dezan. Baina euskara jasoa lortzea garrantzitsua bada, garrantzitsuago da idazleen euskara jende eta irakurle guztientzat ulergarri izatea. Euskaraz idaztea funtsezkoa da horrela bakarrik lor baitaiteke hizkuntza aberastea eta bizitasunez betetzea.

Ilido honi jarraituz, hizkuntzaren erabilera bultzatu nahi du eta sarritan "Azalpenak" sailetik herritarrak bere herriko arazo, ohitura eta bizimoduari buruz idazten bultzatu nahi ditu, esaerak, abestiak, ipuinak... idatzi eta egunkarira bidaltzeko eskatuz.

Literatura arloan ere ez da hizkuntzaren azpigaia baztertu nahi eta sarritan gorapatzen du euskara, euskaraz idatzitako literaturaren beharrezana azpimarratzeko ondoren. Hari honetan antzinako euskal idazleak aipatzen ditu eta haien euskara jatorra erabiltzeko gomendioak ematen ditu. Hau da idazkeran antzinako idazleen eredu jarraitu behar dela oihartzun handiagoa emanez.

"Lutelestija" eta "Eusko Irakastola Nagusija" artikuluetan euskal hezkuntzan dauden mugak eta hutsuneak zehazten ditu. Alde batetik euskarazko liburu gehiago behar dira ikasleak txikitatik elebitasunean hezi ahal izateko. Beste alde batetik Euskal Unibertsitate baten sorrera guztiz beharrezkoa dela uste du goi-mailako ikasketak bertan burutzeko aukera izan dezaten ikasleek. Arlo honetan euskarazko

irakaskuntzaren aldeko apustu gogorra egiten du eta eztabaida politikoak alde batera utzita baino ez dela lortuko uste du.

Esan dugu arinago hizkuntza eta abertzaletasuna oso loturik ikusten dituela Lauaxetak, hori dela eta jeltzale askori eginiko kritikak ere irakur daitezke bere idazkietan euskara defendatu arren ez dutelako euskaraz hitz egiten ez ikasten.

Jolasak

Batzuetan jolasen alde ageri zaigu baina beste zenbaitetan aurkako jarrera du. Kirolari buruz ere antzeko jarrera izango du zenbaitetan, "Ostikolariak" artikuluan adibidez abertzaletasuna kirolagatik alde batera utzi duten gazteak jartzen ditu agerian.

"Joko barria" testuan "Yo-yo" jolasaren aurka ageri da 1932ko egoera politiko latzetik urruntzeko eta ahazteko bide legezt hartzen duelako joera jolasgarria arduragabekeriaz nahasirik.

Hala ere, zenbait kasutan alde ageri zaigu, herriko ume-jolas eta kantak euskara eta herri kultura hedatzeko bide direla ikusten baitu. Hori dela eta, laguntza eskatzen du egunkariaren orrietatik euskal kanta zaharrak bertan argitaratzeko bidal diezaioten.

Laburbilduz eta azterketa honekin bukatzeko zera esan dezakegu:

- *Euzkadi* egunkarian euskarazko testuen kopuru eta bilakaera ikusita, gai, sail eta kopuru aldetiko ugalketa nabaria ikus daitekeela Lauaxetak euskarazko testuen ardua hartu zuenetik aurrera.
- "Euskal atala" saileko testu kopuruak gehituz gainera beste sailetan ere euskaraz idatzitakoak agertzen dira garai honetan.
- "Euskal atala" saileko testuak euskarari, euskal kultura, ohitura eta literaturari loturik daude batez ere.
- Kazetaritza testu informatiboak gaztelaniaz dira, eta euskaraz agertzen direnean beste egunkarietatik hartutako testuen laburpenak izango dira.
- Lauaxetak hasitako "Azalpenak" iritzi testuen sailak idazlearen pentsaera, literatura kontzeptua, euskarari buruzko iritzia, etika eta moralari buruzko jokabidea zein zen ezagutzeko aukera ematen digute.

Bibliografia. Korpusa:

Euzkadi. 1913-1937

- LAUAXETA (1931-02-24): "Azalbenak" in *Euzkadi*
———, (1932-06-08): "Azpeitia'ra" in *Euzkadi*
———, (1932-06-22): "Ondorenguk" in *Euzkadi*
———, (1932-06-26): "Dantzara" in *Euzkadi*
———, (1932-06-28): "Bitxi bakarra" in *Euzkadi*.
———, (1932-06-29): "Landa ziar" in *Euzkadi*
———, (1932-10-08): "Euzkeralduta" in *Euzkadi*
———, (1932-10-13): "Abendaren eguna" in *Euzkadi*
———, (1932-10-21): "Batzokija itxi eragin" in *Euzkadi*
———, (1932-10-26): "Ikastarua" in *Euzkadi*
———, (1932-10-28): "Didarra" in *Euzkadi*
———, (1932-11-08): "Ereln-arua" in *Euzkadi*
———, (1932-11-10): "Egutegi Bizkaitarra" in *Euzkadi*
———, (1932-11-13): "Asterokuak" in *Euzkadi*
———, (1932-11-21): "Sukarrieta'n" in *Euzkadi*
———, (1932-12-03): "López de Ayala" in *Euzkadi*
———, (1932-12-28): "Yakintza" in *Euzkadi*
———, (1932-12-29): "Yakintza" in *Euzkadi*
———, (1932-12-31): "Neskazar" in *Euzkadi*.

Bibliografia lagungarria:

- LAUAXETA: *Azalpenak 1931-1935*. J. Kortazar-en edizioa. 1982. Labayru. Bilbao.
———, *Azalpenak eta beste 1932*. Agurtzane Mallonaren edizioa. 1986. Euskal Editoreen Elkarte. Klasikoak bilduma.
KORTAZAR, J. (1982): "Hitzaurrea" in *Azalpenak 1931-1935*. Labayru.

Egileak: Aida Agirre,
Ariadna Almeida,
Iker Cayero,
Jagoba Pires,
Zuriñe Tellaeche.
Koordinatzailea: Miren Billelabeitia